

<https://doi.org/10.21301/eap.v18i3.4>

Tatjana Cvjetićanin

Narodni muzej Srbije/Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

t.cvjeticanin@narodnimuzej.rs

<https://orcid.org/0000-0002-8219-2143>

Hronologija ili kontekst: temporalnost i artificijelnost muzejskih zbirki*

Apstrakt: Iako muzejske zbirke suštinski predstavljaju privremeni skup „srodnih predmeta“, koji olakšava odgovornu brigu za muzejsku građu, one se u praksi tretiraju kao obavezna jedinica, bez koje ne postoji ni muzejski predmet, a kojima je imanentna trajnost. Polazišta njihovog formiranja – kao i ishodišta – mogu da budu različita.

U radu se razmatraju različita pitanja artificijelnosti i temporalnosti zbirki: kojim se vrednostima rukovodimo u formiranju arheoloških zbirki i da li su one transparentne i trajne? Koji su to atributi koji su kustosima, odnosno muzejima kao institucijama, presudni u klasifikaciji arheološke građe i da li su klasifikacije dosledne? Da li u praksi prevladava hronologija/periodizacija i kako se utvrđuju granice perioda? Da li se poštuju konteksti, tačnije da li se predmet sistematizuje zajedno sa drugim nalazima iz celine kojoj pripada, pažljivo izdvajane prilikom iskopavanja? Takođe, šta utiče na formiranje muzejskih zbirki, tačnije ko utiče?

Gljučne reči: muzejska zbirka, arheološka zbirka, muzejski predmet, periodizacija, trajnost, autoritet kustosa

Muzeje poslednjih decenija obeležavaju velike promene u razumevanju sopstvene uloge i mesta u društvu. Svesni da tradicionalni poslovi prikupljanja i čuvanja – „gomilanja“ – ostataka prošlosti, naučnog izučavanja i elitističkog izlaganja ne osiguravaju budućnost, te da „hramovi kulture“ (ili znanja ili umetnosti) postaju relikviti koji izumire, muzeji pomeraju svoj fokus na posetioce i zajednicu u kojoj deluju. Bilo da su centri informisanja i doživotnog učenja, ali i mesta za uživanje i zabavu, ili mesta sećanja i identiteta (Aronsson 2012; Marstin 2013, 22–41), orijentacija na iskustvo i emocije posetilaca, te na produbljivanje ili čak menjanje stavova i mišljenja publike, čini muzeje dinamičnijim i relevantnijim društvenim protagonistom.

---

* Rad je proistekao iz saopštenja predstavljenog na konferenciji *Srpska arheologija između teorije i činjenica X: Arheologija i vreme*, održanoj 2023. godine u organizaciji Centra za teorijsku arheologiju Odeljenja za arheologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Ipak, uprkos različitim narativima i tipovima izložbi i razučivanju i uslo-
žnjavanju muzejskih aktivnosti, izmene fokusa nisu promenile jezgro muzeja.
Za većinu su i dalje polazište materijalni i nematerijalni **objekti**¹ – predme-
ti, artefakti, primerci, dela, građa, dokumenti, svedočanstva – **organizovani u**
zbirke, odnosno „set objekata koji... formira (relativno) **koherentnu celinu sa**
određenim značenjem“ (Desvallées and Mairesse 2010, 26). Zbirka je i dalje
rasprostranjen koncept u muzejskom svetu, uobičajen i podrazumevan, bilo da
je reč o „zbiranjju predmeta“ kao plemenitom činu (Popadić 2021, 44) ili kao
mikrokosmičkoj slici sveta (Bennet 1998, 86; Radić 2005; Popadić 2021, 54).
Zbirka može da se posmatra i kao „uspostavljanje sistema reprezentativnosti
koji umrežava prostore, ljude i predmete, stvara značenja iz njihovog poveziva-
nja i konstruiše celovitu predstavu zasnovanu na materijalnosti“ (Popadić 2021,
58). Takođe, i o muzeologiji se piše „kao o znanju o sistematizovanju zbirki“
(Popadić 2021, 115).

Čak se i muzej kao institucija definiše na osnovu zbirki: „Muzej ima duž-
nost da **nabavlja, štiti i promovise svoje zbirke** kao doprinos očuvanju prirod-
nog, kulturnog i naučnog nasleđa (ICOM Etički kodeks, 2009, član 2). Zbirke
se razumeju kao „izvor i svrha aktivnosti muzeja kao institucije“ (Desvallées
and Mairesse 2010, 27),² koje imaju značaj kao primerci, referentni materijal ili
objekti sa estetskom ili edukativnom vrednošću (Burcaw 1997, 14). Iako muzej-
ske zbirke suštinski predstavljaju **privremeni skup „srodnih predmeta**“, koji
olakšava odgovornu brigu za muzejsku građu, one se u praksi tretiraju kao oba-
vezna jedinica, bez koje ne postoji ni muzejski predmet, a kojima je imanentna
trajnost. Tako je i u Srbiji.

Novi Zakon o muzejskoj delatnosti Republike Srbije (2021) definiše muzej-
ski predmet kao „pokretno kulturno dobro koje je upisano u Inventarnu knjigu
i **sistematizovano u muzejsku zbirku**“, odnosno u „skup stručno obrađenih i
inventarisanih muzejskih predmeta **sistematizovanih po kulturnim, prirod-
nim, istorijskim, naučnim i umetničkim vrednostima u muzejsku zbirku**“.
Takođe, isti zakon ističe da „Muzejsku građu čine muzejski predmeti, predmeti
ili grupe predmeta koji samostalno ili zajednički imaju posebna svojstva od zna-
čaja za upoznavanje društvenog, istorijskog, umetničkog, kulturnog, naučnog i
tehničkog razvoja, prirode i njenog razvoja, bez obzira da li se nalaze u muzeji-
ma **organizovani u odgovarajuće zbirke** ili izvan njih“ (Službeni glasnik RS
96/21, član 6).

¹ Sve posebno naglašene delove teksta istakla je autorka.

² U knjizi *Key concepts of museology*, koja je rečnik najvažnijih muzeoloških pojmo-
va, pojam **zbirka** povezan je sa sledećim referencama: acquisition, catalogue, catalogui-
ng, conservation, deaccession, documentation, exhibit, exhibition, preservation, research,
restoration, return, restitution, study (Desvallées and Mairesse 2010, 28). Obuhvaćeni su
gotovo svi muzejski poslovi, osim – zanimljivo – edukativnog/pedagoškog rada.

Sistematizacija, koja je u najopštijem smislu uvođenje reda, najčešće se sprovodi na osnovu hijerarhijske, taksonomske klasifikacije, u kojoj svojstva nejednakog reda opštosti služe za raspoređivanje i grupisanje (npr. vrsta, rod, familija i dalje). Mnogi muzeji se zaustavljaju na ovom nivou, formirajući arheološke, umetničke, istorijske, prirodnjačke i druge zbirke, uz moguće dalje podele (doba, materijal, tehnika izrade itd). Sistematizacija može da se izvede i fasetnom klasifikacijom, na osnovu jednako opštih/vrednih atributa. Ove višedimenzionalne, višehijerarhijske ili sintetične klasifikacije rezultat su izbora određenih atributa kojima se kreira izraz jednog koncepta. Trebalo bi da imaju jasno definisane, iscrpne i međusobno isključive aspekte. Najčešći atributi, koji se u slučaju muzeja i materijalizuju u zbirke, su, na primer, vreme, mesto, funkcija,³ poput Zbirke Lepenski Vir Narodnog muzeja Srbije ili Zbirke Arheološkog lokaliteta Vinča Muzeja grada Beograda, kao i Zbirke Feliks Romulijana Narodnog muzeja Zaječar. Svakako, sistematizacija je samo početak: zbirke nemaju vrednost bez rada na njima, stalnog pronalazača veza između objekata, čuvanja individualnosti svakog predmeta, prikupljanja na osnovu specifične logike, te obavezne prateće dokumentacije (Desvallées and Mairesse 2010, 28).

Polazišta formiranja muzejske zbirke očigledno mogu da budu različita, kao i ishodišta. Naglašavam, svakom klasifikacijom stvaraju se **artificijelne jedinice** koje objedinjuju izabrana svojstva pojedinih predmeta. Kako su u fokusu ovog rada arheološke zbirke, osim opštih pitanja, postavljam i ona specifična za muzejsku arheologiju: šta znači sintagma „odgovarajuće zbirke“? Koja su to svojstva koja služe u klasifikaciji i sistematizaciji? Koji su to atributi presudni u klasifikaciji arheološke građe i da li su klasifikacije dosledne? Kojim se vrednostima rukovodimo u prikupljanju arheološke građe i formiranju arheoloških zbirki? Da li su te vrednosti transparentne i trajne? Da li u praksi prevladava hronologija/periodizacija? Kako se utvrđuju granice perioda? Da li se predmet opredeljuje zajedno sa drugim nalazima iz celine ili konteksta kojem pripada, pažljivo izdvajanog prilikom iskopavanja? Kada i kako muzejski predmet prestaje da ima vrednost? I, možda najvažnije, šta je uticalo na formiranje muzejskih zbirki, tačnije ko je uticao? Koji su autoriteti presudni? Sva ova pitanja u radu neće dobiti iscrpan odgovor, ali je važno da se postave i da se o njima promišlja. Tema arheoloških zbirki, faktora koji utiču na njihov nastanak i razvoj, veoma je retko tretirana (npr. Palavestra 2021),⁴ za razliku od onih vezanih za

³ Najpoznatija fasetna klasifikacija je S. R. Ranganathana, koja ima pet kategorija, sa sledećim redosledom fokusa: obeležje/struka/predmet; predmet/materijal; energija/tehnika; prostor/mesto/teritorija; vreme. Kategorije korespondiraju sa uobičajenom muzejskom kataloškom jedinicom.

⁴ Eventualno se predstavlja razvoj zbirki u celovitim katalozima zbirki, poput kataloga „Grčke“ zbirke NMS (Popović Lj. 1994, 11–14) ili „Epigrafske“ zbirke NMS (Ninković 2021, 12–26).

izlaganje, izložbene politike, stalne i tematske postavke i etičnost izložbi (Cvjetićanin 2014; 2015; 2018; 2019; Mihajlović 2023, 320–407).⁵

Praksa: artificijelnost i temporalnost

Kao primer uzimam Narodni muzej Srbije (NMS), najstariju i centralnu muzejsku ustanovu,⁶ prvenstveno zato što arheološki predmeti čine njegov osnovni fond od osnivanja 1844. godine, a danas arheološka građa broji više stotina hiljada predmeta, organizovanih u 16 (osnovnih) zbirki sa studijskim zbirkama. Započeto „prečišćavanje“ fonda, poput izdvajanja etnološke i istorijske građe i formiranje novih muzeja, nije dovršeno,⁷ tako da NMS danas čini spoj arheološkog, numizmatičkog i umetničkog fonda,⁸ čineći ga u mnogim aspektima delatnosti, kao i u javnoj percepciji, istorijsko-umetničkim. Ovaj „kunst-historische“ aspekt određuje i odnos prema „jedinicama građe“ – muzejskim predmetima i zbirkama.

Sterijinim ukazom⁹ da se na jednom mestu prikupljaju nacionalne starije (Popović i Jevremović 1994, 9, 48), prošlost (čije ostatke treba da prikupi muzej) dobija politički značaj, postaje argument koji kreira novu sliku Srbije, svedočanstvo o drevnosti države i vezama sa velikim (evropskim) kulturama. Zbiranje „dostojnih starodrevnih stvari“ u prvim godinama mahom je značilo nabavku različitih primeraka novca, te istorijskih ali i arheoloških predmeta. Prema *Spisku stvari muzeumu srbskom prinadležećim*, muzej je 1848. godine imao 14 arheoloških predmeta, svrstanih u grupu „**pismene i druge drevnosti**“ (Drobnjaković 1949, 35–46). Tri decenije kasnije, prema pisanju savremenika, arheološka građa čini „veću čast starina“ koje su bile „**prema razlici stvari**“ podeljene u devetnaest odeljaka (Miličević 1876, 47–48).¹⁰ „Razlika stvari“ bila

⁵ Navodim samo odabrane radove vezane za muzejsku arheologiju.

⁶ Službeni glasnik 96/21, član 40.

⁷ Formiranje specijalističkih muzeja bila je Valtrovićeva ideja, koji govori o “muzeju etnološkom, muzeju arheološkom sa starinama praistorijskim, jelinskim i rimskim, muzeju srednjovekovnom srpskom sa crkvenim starinama i Muzej umetnosti sa slikama, skulpturama i grafičkim radovima” (Arhiv NMS, 105/1899).

⁸ Muzej je nadležan prema vrsti muzejske građe (matičan) za arheologiju, numizmatiku i likovnu umetnost (Službeni glasnik 96/21, član 44).

⁹ Arhiv Srbije, MPs, fIV, 519, 1860. Jovan Sterija Popović, proslavljeni književnik, bio je tada ministar prosvete.

¹⁰ Arheološki predmeti pripadali su sledećim odeljcima: I – nakit i adiđari, II – suđići i pokućne stvari, III – kipovi bronzani, IV – bakar i bronza, VIII – starinske stvari od stakla i pečene zemlje, X – oružije, oruđa za ratovanje, XI – metal: posuđe, alati, konjska oprema i XIV – nadgrobnji spomenici, cigle s natpisima i slikama.

je **prema funkciji i prema materijalu**, dok je numizmatički materijal razvrstan mahom hronološki i po poreklu.¹¹

Fond muzeja nastavlja konstantno da raste, a u vreme Valtrovića¹² se i izlaže tako „da se pored sve pocepanosti opaža neko **smišljeno grupisanje srodnih predmeta po dobu postanka i po nameni svojoj**” (Arhiv NMS 30/1886). „Starine“ se, od Vasićevog¹³ doba, sve više nabavljaju arheološkim istraživanjima, kojima ne samo da su „popunjene i pojedine slabo zastupljene kulturne periode u zbirci Narodnog muzeja, nego su dobijeni i znatni naučni rezultati” (Arhiv NMS, 25/1907). Iz izveštaja objavljenih u *Godišnjaku Srpske kraljevske akademije*, saznajemo da su izlagani praistorijski, grčki i rimski nalazi, kao i numizmatika, kameni spomenici u lapidariju, srednjovekovni i moderni predmeti, te srpske starine – etnografske i istorijske. Od 1923. godine pominju se odeljenja, praistorijsko, klasično i vizantijsko (Popović i Jevremović 1994, 20). Iako je **hronološki sled** bio osnovni princip izlaganja, a s vremenom i unutrašnje organizacije muzeja, fond nije bio podeljen. Sve do početka 1920-ih postojala je samo jedna zbirka, zavedena u jedan inventar, *Inventar stvari*, tzv. „Stari“ ili „Istorijski“ inventar.¹⁴

Do promene dolazi sa osnivanjem Muzeja kneza Pavla, nastalog spajanjem Narodnog i Muzeja savremene umetnosti (Cvjetićanin 2009). Kao i na početku rada muzeja, ponovo je jasno vidljivo do koje se mere društvene okolnosti materijalizuju u fondu muzeja i njegovim zbirkama, posebno umetničkim (Subotić 2009; Ham Milovanović 2009), ali i arheološkim (Ninković 2009). Kada je reč o arheološkim predmetima, formiraju se posebni inventari za praistorijsku, antičku, srednjovekovnu i numizmatičku građu. U ovoj podeli, kasnorimski i ranovizantijski nalazi, te prvi hrišćanski predmeti, pridruženi su srednjem veku. Klasifikaciji u kojoj je **vreme (period)** ključno, a u jednom slučaju **vrsta građe**, dodajem grčko-ilirsku grupu, formiranu na osnovu **estetske i kulturne vrednosti**, iako je grupisanje izvedeno samo u izložbenom prostoru (Ninković 2009, 64; Cvjetićanin 2014, 589). Različiti principi – atributi – koji su se koristili u ovoj prvoj zvaničnoj klasifikaciji, zadržani su i do danas, uz uvođenje novih.

¹¹ Numizmatički materijal obuhvatao je odeljke: V – medalje, spomenice, novci, VI – pečati, XVI – noviji jugoslovenski i srpski novci, XVII – rimski i vizantijski novci, XVIII – jelinski i varvarski novci i XIX – evropski i srpski srednjovekovni novci.

¹² Mihailo Valtrović (arhitekta, profesor arheologije, član Srpske kraljevske akademije) je bio „čuvar“ Narodnog muzeja od 1881. do 1905. godine. Ukratko, o značaju za NMS vidi <http://www.narodnimuzej.rs/o-muzeju/direktori-muzeja/>.

¹³ Miloje Vasić (arheolog, profesor arheologije, član Srpske kraljevske akademije) bio je čuvar muzeja od 1906. do 1919. godine. Ukratko, o značaju za NMS vidi <http://www.narodnimuzej.rs/o-muzeju/direktori-muzeja/>.

¹⁴ Vidi Đorđević 2023, 24, 27.

Važnu fazu u razvoju arheološkog fonda NMS predstavljaju prve decenije nakon Drugog svetskog rata, kada je muzej samostalno, ili u saradnji sa novoformiranim arheološkim i baštinskim ustanovama, vršio brojna iskopavanja (Đorđević, Cvjetićanin i Radić 2005, 18–19), koja su znatno obogatila njegov fond. Na žalost, istraživačke aktivnosti muzeja nisu ostale tako dinamične. Poslednji veliki projekat u kojem je učestvovao NMS bio je projekat *Đerdap II* (Cvjetićanin 2020), kompleksno istraživanje koje je kao rezultat imalo i dva nova arheološka muzeja – danas u sastavu NMS – Muzej Lepenski Vir (otvoren 1982; obnovljen i pretvoren u vizitorski centar sa muzejom 2006) i Arheološki muzej Đerdapa (otvoren 1996), kao i izuzetan rast arheološke građe.

Vreme/starost/period i danas dominira u radu sa muzejskim fondom. Posebno je naglašen u javnoj prezentaciji muzeja, stalnoj postavci NMS (Cvjetićanin 2019) i na veb-strani, gde odeljak *Zbirke* nudi pregled prema dobu: praistorija, antika, srednji vek, novo doba.¹⁵ Unutrašnja organizacija muzeja, međutim, ne sledi samo ovaj princip – zbirke su grupisane prema **vrsti građe** – arheološka, numizmatička¹⁶ i istorijsko-umetnička, te prema **dobu** – srednjovekovna.¹⁷

Formiranjem Srednjovekovnog odeljenja, Arheološko danas obuhvata samo praistorijske i antičke zbirke. Za većinu je osnovni princip klasifikacije **hronološki**: Zbirka za paleolit i mezolit, Zbirka starijeg neolita, Zbirka mlađeg neolita,¹⁸ Zbirka bronzanog doba, Zbirka gvođenog doba, Zbirka rimskog ranocarskog perioda, Zbirka kasnoantičkog i ranovizantijskog perioda sa Seobom naroda. Međutim, deo građe je izdvojen i prema **vrsti materijala** – Epigrafska (i anepigrafska) zbirka. **Teritorija/mesto nalaza** je takođe atribut klasifikacije: Zbirka Lepenski Vir, Zbirka Đerdap i Zbirka Kosmaj. Ovoj grupi pridružujem i Egipatsku zbirku. U jednom slučaju je **način nabavke** ključan: želja poklonodavca uslovlila je formiranje **legata** – Zbirka Dunjić. Posebno je zanimljiv slučaj Zbirke grčko-helenističkog perioda, za koju se navodi da „sadrži predmete koji su materijalni odraz kulture antičke Grčke na teritoriji centralnog Balkana, u periodu od 8. veka pre n. e. do kraja 4. veka pre n. e.“, odnosno da „fond zbirke čine predmeti koji ilustruju **umetnost** antičke Grčke i **istorijska kretanja**, koja

¹⁵ <http://www.narodnimuzej.rs/zbirke-narodnog-muzeja/>

¹⁶ Zbirke numizmatičkog odeljenja klasifikovane su prvenstveno hronološki, a na sledećem nivou po poreklu: <http://www.narodnimuzej.rs/antika/>; <http://www.narodnimuzej.rs/srednji-vek/>; <http://www.narodnimuzej.rs/novi-vek/>.

¹⁷ Arheološko, numizmatičko i istorijsko-umetničko odeljenje dugo su bile osnovne jedinice muzeja, od 1950-ih. Srednjovekovno odeljenje formirano je tek 1993. godine, spajanjem dve arheološke i dve istorijsko-umetničke zbirke. Nesumnjivo su na ovu odluku uticale okolnosti u društvu, rastakanje prethodnih identiteta nakon ratova 1990-ih i oblikovanje novih, zasnovanih na nacionalnom.

¹⁸ Neolitska zbirka razdvojena je 2005. godine, zbog obima fonda i potrebe za novim kadrom. Takođe, 2005. godine formirane su i Zbirka Kosmaj i Epigrafska zbirka.

su se u to vreme odrazila na područje centralnog Balkana“.¹⁹ Iako bismo ovaj princip mogli da odredimo kao kulturno-istorijski, izdvajanje grčko-ilirskog „blaga“ i „raskoši“ sadrži i estetsku dimenziju.

Pomenuću i zbirke u okviru Odeljenja za srednji vek, s obzirom na to da je deo fonda arheološki – Arheološka zbirka ranog srednjeg veka (pokriva period od 5. do 12. veka) i Arheološka zbirka poznog srednjeg veka (predmeti su većinom iz perioda od 12. do 15. veka, ali i do 19. veka). Umetničke su Zbirka srpske srednjovekovne i vizantijske umetnosti (7. do 16. veka), Zbirka poslevizantijske umetnosti („od pada Despotovine u Smederevu 1459. godine do Prvog srpskog ustanka“)²⁰ i Zbirka kopija fresaka i odlivaka plastike. Iako se na prvi pogled sprovedena klasifikacija – **po vrsti materijala i po hronologiji** – čini logičnom, način nabavke, koji je istaknut za arheološke zbirke – „potiču sa arheološki istraživanih lokaliteta“ ili za Zbirku poznog srednjeg veka „naveći broj predmeta potiče sa arheoloških iskopavanja“²¹ – ukazuje da su arheološke zbirke formirane mahom od predmeta o kojima „**arheološki metodi pružaju primarnu informaciju**“ (Lozana povelja 1990, član 1; Službeni glasnik RS 42/2009, član 1b). Oni nabavljeni poklonom ili otkupom upisivani su u umetničke zbirke. Ovaj princip klasifikacije ne mogu da objasnim, posebno što je bio primenjen samo za arheološke predmete iz srednjovekovnog doba.

Ukratko, iako je u prvim decenijama postojanja tada omanji arheološki fond NMS bio organizovan prema funkciji predmeta i prema materijalu od kojeg je izrađen, osnovni atribut presudan u klasifikaciji stalno rastuće arheološke građe NMS bio je (i sada je) **starost** (drevnost) predmeta, naravno uz obaveznu autentičnost. Primer NMS pokazuje da je u praksi u organizaciji zbirki dominantno „smišljeno grupisanje srodnih predmeta po dobu postanka“, odnosno da je osnovni atribut klasifikacije arheološke građe u zbirke **vreme**.

Granice perioda naravno da su zamagljene i preklapanja postoje, posebno kada se radi o zbirkama koje pripadaju „usitnjenim“ periodima. Recimo, iako početak kasnorimskog doba možemo da povežemo sa Dioklecijanovim administrativnim reformama, da li sa preciznošću možemo svaki predmet da opredelimo u vreme pre i posle 284. godine? Prilikom podele antičke zbirke 1954. godine, kada počinju da se vode nove knjige inventara sada podeljenih antičkih zbirki, a predmeti dobijaju nove inventarne brojeve koji uključuju njihove oznake (I za grčko-helenističku zbirku, II i III za rimsku, a IV za kasnoantičku

¹⁹ <http://www.narodnimuzej.rs/antika/zbirka-grcko-helenistickog-perioda/>

²⁰ <http://www.narodnimuzej.rs/srednji-vek/zbirka-poslevizantijske-umetnosti/> – Termin „poslevizantijska“, kako pokazuje hronološki okvir definisan događajnom istorijom, skovan je za umetnost u doba turske vladavine i predlog je tadašnjeg kustosa zbirke (na osnovu ličnog svedočenja autorke).

²¹ <http://www.narodnimuzej.rs/srednji-vek/arheoloska-zbirka-ranog-srednjeg-veka/>; <http://www.narodnimuzej.rs/srednji-vek/arheoloska-zbirka-poznog-srednjeg-veka/>

zbirku),²² na primer, deo T i krstastih fibula priključen je Zbirci rimskog ranocarskog perioda, a deo kasnoantičkoj (vidi npr. Ratković 2023, 148–155). Jednako kao i fibule, pojedini primerci nakita, čak istovetni, nalaze se u različitim zbirkama, hronološki različito opredeljeni (vidi npr. Popović 1994, kat. 251, III vek i kat. 299, VI vek). Takođe, tada je za keramiku iz Budve I veka n. e. odlučeno da pripada Grčko-helenističkoj zbirci, ali su istovremene staklene posude upisane u inventar Rimske zbirke (vidi Popović Lj. 1994, 528, 537; Veličković 1974).²³ Čak se i nedeljivi konteksti, poput grobne celine, dele: rimska bronzana posuda iz keltskog groba 2, iz Ajmane (Stalio 1986, Figs. 31, 46), nije zajedno sa ostalim nalazima u Zbirci gvozdenog doba. Povrh toga, uvođenje teritorije kao atributa otvara prostor za pitanja o budućim rešenjima: recimo, da li formiranje Zbirke Kosmaj znači da se novi predmeti rimskog doba nabavljeni otkupom ili poklonom upisuju u inventar ove zbirke ili Rimske? Da li će Zbirka Đerdap na sledećem nivou klasifikacije biti hronološki raslojena – kako je sada u javnoj prezentaciji – ili će biti organizovana po lokalitetima, ili će se atributi kombinovati? Primere sam navela samo da bih ponovo naglasila pitanje kako razumeti i primeniti u zakonu pomenut termin „odgovarajuća“ (zbirka).

Predmeti: konstantnost/trajnost i efemernost

Dalji uvid u vrednosti odlučujuće u formiranju muzejskog arheološkog fonda, i njihovu trajnost i transparentnost, vraća nas na sam početak, na politike upravljanja zbirkama, posebno na način nabavke ali i na otpis muzejske arheološke građe. Najveći deo arheoloških predmeta dospeva u muzeje zahvaljujući – kako ih određuje važeća legislativa (Službeni glasnik RS 96/21, član 63) – terenskim istraživanjima, dok su drugi načini pribavljanja građe manje (otkup, razmena, poklon, legat i zaveštanje) ili veoma retko (odlivanje sa originala i izrada kopija) zastupljeni. Da li se na isti način vrednuju nalazi sa iskopavanja i oni predmeti koji dolaze u zbirke putem otkupa i poklona?

Kako je već rečeno, starine prikupljene za „muzeum serbski“ od osnivanja do Vasićevog upravnništva mahom su bili pokloni. Poklonodavci su i nadalje ostali zaslužni za uvećanje fonda, darujući i arheološke predmete danas valorizovane kao dobra od izuzetnog značaja (Đorđević, Cvjetićanin i Radić 2005, 20; Cvjetićanin 2013; Babić 2022). Iako je na početku ovo plemenito ali stihij-

²² Dotadašnji inventar Antičke zbirke obuhvatao je dve knjige. Prvu su vodili Miodrag Grbić i Đorđe Mano-Zisi, do broja 2510 (komisijski zapis na prvom listu inventara Antičke zbirke I, od 9. januara 1945. godine. Knjiga II vodi se do broja 4192, od pomenute 1945. do, neobjašnjivo, 1960. godine (dokumentacija NMS).

²³ Kao kustosu kasnoantičke zbirke, poznatiji su mi primeri antičkog doba, iako ovakvih situacija ima i u praistorijskom „segmentu“.

sko zbiranje za rezultat imalo raznorodne i raznovrsne predmete, od vremena Šafarika kao čuvara,²⁴ a naročito Valtrovića, oblikuju se atributi koje „**dostojne starodrevne stvari**“ treba da poseduju. Starost predmeta – doba nastanka, način izrade – tehnološko postignuće, te umetnički domet bili su posebno vrednovani.

Arheološki predmeti koje danas muzej otkupljuje ili prihvata kao poklon posmatraju se kroz prizmu centralnog muzeja i muzeja matičnog za arheološku i numizmatičku građu. U dokumentu koji definiše politiku razvoja zbirke navodi se da bi zbirke trebalo da „sadrže najrepresentativnija i vrhunska istorijsko-umetnička dela, kulturna dobra od izuzetnog i velikog značaja, kao i ona koja najadekvatnije predstavljaju slojeviti, raznovrsni multikulturni razvoj i civilizacijske promene na području današnje Srbije, odnosno na tlu centralnog Balkana i najbližeg okruženja, od praiistorijskih vremena do poznog srednjeg veka...“.²⁵ Autentičnosti, koja je naravno prva i nužna, pridodaje se najpre pitanje porekla, odnosno obaveza muzeja da utvrdi poreklo dela/građe, tj. da utvrdi da li je delo/građa otuđeno od pravih vlasnika. Potom, „prednost ima materijal koji potiče sa teritorije današnje Srbije i najbližeg okruženja, posebno nalazi izuzetnog i velikog značaja, kao i nalazi koji tipološki, hronološki ili na osnovu provenijencije dopunjavaju sliku o razvoju kultura ili civilizacija, naročito nalazi koji do sada nisu uopšte zastupljeni u zbirkama Muzeja“.²⁶ Vrednost se, dakle, prepoznaje ne samo u **starosti artefakta, vremenu nastanka već i u poreklu – teritoriji sa koje potiče, a raritetom se smatra ne samo jedinstveno, već i oni predmeti koji dopunjavaju postojeće serije i tipologije.**²⁷ Iako se eksplicitno ne pominje, naravno da se ekskluzivno, materijalno i estetski vredno – „lepi primerci“ – vreduje i dalje.

Arheološka terenska istraživanja osnovna su za sistematsko prikupljanje i rast arheološke građe. Muzej je bio važan, jedno vreme i jedini instrument u proučavanju prošlosti, a iskopavanja su bila stalni izvor novog materijala za klasifikaciju i tumačenja. Ovu „formativnu“ fazu odlikuje prikupljanje mnoštva predmeta, obilje informacija i stalna komparacija (Boast 2009, 56), kao i tra-

---

²⁴ Janko Šafarik (lekar, profesor Velike škole, numizmatičar) bio je čuvar Narodnog muzeja i upravnik Narodne biblioteke u periodu od 1861. do 1869. godine. Ukratko, o značaju za NMS vidi <http://www.narodnimuzej.rs/o-muzeju/direktori-muzeja/>.

²⁵ NMS je jedini matični muzej koji javno predstavlja svoju politiku razvoja zbirke i njene kriterijume: <http://www.narodnimuzej.rs/o-muzeju/dokumenta/politika-razvoja-zbirki-narodnog-muzeja-u-beogradu/>. Među regionalnim muzejima izdvajamo Muzej u Smederevu čiji kriterijumi za poklone obuhvataju važnost, kontekstualne informacije, ali i stanje predmeta (<https://www.mus.org.rs/zbirke-muzeja-u-smederevu/>).

²⁶ <http://www.narodnimuzej.rs/o-muzeju/dokumenta/politika-razvoja-zbirki-narodnog-muzeja-u-beogradu/>

²⁷ Za numizmatički materijal definišu se iste vrednosti: <http://www.narodnimuzej.rs/o-muzeju/dokumenta/politika-razvoja-zbirki-narodnog-muzeja-u-beogradu/>).

ženje odgovora na specifične probleme (Boast 2009, 58). Pitanja hronologije, smene kultura, osobnosti pojedinih kultura ili sekvenci – kroz hronološki uređene serije predmeta, u kulturno-istorijskom ključu, za rezultat imaju „akumulaciju“ prošlosti, njeno „gomilanje“ i kasnije prepoznatu „krizu iz kutija“ (Ćosić 2018, 597–602). Vrednost predmeta je **arheološka**: zasnovana je na osobinama koje vode ka saznanju i znanju; prikupljeni predmeti su „alatke“ u arheološke svrhe (Shanks 1992, 80).

Ipak, u „formativnoj“ fazi u muzejski inventar nisu bili upisivani svi arheološki nalazi. U zavisnosti od obima arheološkog znanja, stepena istraženosti pojedinih perioda ili tema, važnosti istraživanog lokaliteta, kao i tipa iskopavanja, sa pojedinih nalazišta inventarisani su brojni predmeti, a sa nekih samo pojedini primerci. Posredno o tome šta se smatralo nedovoljno poznatim i „slabo zastupljenim“ svedoči i studijski materijal: mnogobrojan je u praistorijskim i srednjovekovnim zbirkama, malobrojan u antičkim, iako je muzej vršio iskopavanja značajnih rimskih lokaliteta.²⁸ Međutim, uprkos moguće dvostepenoj selekciji – najpre samog istraživača, a potom i kustosa – akumulirana je obimna građa.

Danas, iako muzej samostalno ili u saradnji sa drugim ustanovama vrši iskopavanja i podstiče arheološka istraživanja, posebno onih područja koja predstavljaju arheološki nedovoljno poznate oblasti,²⁹ priliv građe je znatno manji. Nije reč samo o teritorijalnoj nadležnosti i obavezi predaje nalaza lokalnim muzejima, već i o strogoj selekciji povezanoj sa pomenutom prizmom matičnosti – poželjni su nalazi od izuzetnog i velikog značaja, kao i oni koji nisu zastupljeni u fondu. Ovakav pogled prenosi se i na postojeću arheološku građu.

Zakon o muzejskoj delatnosti prepoznaje mogućnost „brisanja“, odnosno ispisivanja predmeta iz inventarnih knjiga, u sledećim slučajevima: „1) razmene u skladu sa zakonom; 2) propadanja i gubljenja svojstva kulturnog dobra; 3) vraćanja vlasniku na osnovu priložene dokumentacije i 4) prodajom na osnovu zakona (Službeni glasnik RS 96/21, član 66). „Prestanak statusa muzejskog predmeta kao pokretnog kulturnog dobra“ čini se da ne podrazumeva gubitak vrednosti, iako je ovo možda skriveno u „gubljenju svojstva kulturnog dobra“.

Vrednost je promenljiva karakteristika predmeta. Tompsonova „teorija smeća (otpada)“ određuje je kao dugotrajnu, prolaznu i nepostojeću. Dok trajna vrednost predstavlja „radost zauvek“, tranzitna vrednost – „ovde je danas, sutra nije“ – može da postane „nulta vrednost otpada“. Ali, jednako kako prolazno postaje smeće, tako i „kroz misterioznu kulturnu alhemiju, neke stvari postaju

²⁸ Pretpostavljamo da je odnos prema arheološkom materijalu antičkog perioda bio određen i simboličnom snagom antičke umetnosti (Cvjetičanin 2015, 565–568), te su u vreme kada su podeljene zbirke antičkog odseka, strogu selekciju mahom „preživeli“ fini primerci.

²⁹ <http://www.narodnimuzej.rs/o-muzeju/dokumenta/politika-razvoja-zbirki-narodnog-muzeja-u-beogradu/>

od bezvrednih vredne“ i određene kao „komponente *našeg veličanstva nasleđa*“ (Thompson 1979). I obratno, prolazna vrednost znači da predmet može i da je izgubi (vidi i Čosić 2018, 607–608).

Politika upravljanja zbirakama NMS uključuje i ovu mogućnost: „Redovnim revizijama zbirki Muzeja mogu se utvrditi i dela/građa koja svojim svojstvima **ne zadovoljavaju kriterijume reprezentativnosti, jedinstvenosti ili adekvatnog predstavljanja razvoja** na području Srbije i regiona, tj. dela ili građa **koja nisu više, na osnovu daljeg razvoja zbirke, tipični ili adekvatni predstavnici kultura** ili civilizacijskog razvoja u regionu i postoje karakterističniji primeri u prikupljenom fondu. Ta dela/građa mogu se izdvojiti iz celine zbirke u posebnu studijsku zbirku, mogu se ponuditi u razmenu, mogu se ustupiti drugom muzeju“.³⁰ U jednom trenutku arheološki poželjni i vredni, u sledećem ne. Naravno, predmeti gubitkom statusa arheološkog (kulturnog) nasleđa, ne gube svoju starost i autentičnost. „Ali, razmišljanje samo o starosti i autentičnosti kao esencijalnim, skriva odnos razmene koja postoji između prošlosti i sadašnjosti. Znači da se zaboravlja da je **vrednost predmeta određena izmeštanjem iz prošlosti u sadašnjost** (Shanks 1992, 84). Ako je „arheologija proučavanje prošlosti, onda je one kakva postoji u sadašnjosti“ (Lucas 2023, 168). Prošlost se uvek oblikuje u sadašnjosti.

Ljudi: prošlost i sadašnjost

Politike nabavke arheološke građe – muzejskih predmeta – pokazuju se kao promenljive, jednako kao i principi klasifikacije u zbirke. Vidimo da i muzejski predmeti menjaju pripadnost celinama u kojima mogu da imaju značenje (ispisuju se iz jedne, upisuju se u druge zbirke), mogu da budu isključeni iz celine (ispisuju se iz zbirke, prelaze u studijske zbirke), ali mogu i da izgube svoju vrednost (izlučuju se iz muzejskog fonda). Ko je u ovim muzejskim poslovima ključan?

Kustosi su presudni za karakter zbirki, najmanje u meri u kojoj istorijski kontekst utiče na formiranje zbirki i njihovu biografiju (sensu Appadurai 1986; Kopytoff 1986), a svakako više od drugih protagonista koji su doprineli u različitim fazama istorijatima zbirki – poput poklonodavaca, trgovaca antikvitetima, aukcijskih kuća, saradnika i poverenika muzeja. Znanja, iskustva, profesionalna etika i profesionalne sklonosti kustosa definišu njihov odnos prema (arheološkoj) građi, a institucionalni i lični autoritet obezbeđuje sprovođenje svih aktivnosti koje oblikuju muzejski fond. Počevši od izbora nalazišta koja se istražuju, selekcije nalaza, prihvatanja poklona i predlaganja kupovina, preko klasifika-

³⁰ <http://www.narodnimuzej.rs/o-muzeju/dokumenta/politika-razvoja-zbirki-narodnog-muzeja-u-beogradu/>

cije i valorizacije predmeta, dokumentovanja, do publikovanja i izlaganja, kustosi imaju odlučujuću ulogu (Cvjetićanin 2018, 583–585). Ona nije bila bitna samo u prošlim vremenima (Popović i Jevremović 1994; Đorđević, Cvjetićanin i Radić 2005; Cvjetićanin 2009; Mitrović 2013; Bandović 2014; Bandović i Mitrović 2015; Bandović 2019): odnos prema zbirka i njihovo preoblikovanje nastavlja se i u sadašnjici (Byrne et al. 2011, 5).³¹

Sistem vrednosti po kojem arheolozi prikupljaju i uređuju svoje nalaze, rečima Šenkso, je „strateški i taktički“. Ne samo da je „vrednost predmeta određena premeštanjem iz prošlosti u sadašnjost“ (Shanks 1992, 84), već su izbor i selekcija onoga što je preostalo iz prošlosti i otkrivenih materijalnosti arheološkog zapisa, „rezultat želje“ arheologa. „Arheolozi sakupljaju sa određenim značenjem na umu“ (Shanks 1992, 84). Zamenimo li u ovim stavovima reč arheolog rečju kustos, ostaju jednako tačni. U svakom trenutku svog postojanja, (arheološki) fond i zbirke u muzejima, ukoliko, menjaju se u procesu (usmerenog i namernog) planiranja koje mobilizuje trenutne stručnjake – kustose.

Izložbena delatnost takođe je uslovljena interesima i znanjem kustosa (Cvjetićanin 2018, 579–583). Međutim, preoblikovanjem glavnog elementa na kojem je zasnovan muzejski rad, promenom fokusa sa predmeta na ljude, publika takođe postaje važan akter (Mairesse and Desvallées 2010, 20). Izložbeni narativi se menjaju od onih kreiranih za znalce, ka onima kreiranim za različite tipove posetilaca, obezbeđujući veću pristupačnost (arheološkog) nasleđa. Posledično, menja se i odnos kustosa prema arheološkoj građi koja se istražuje i koja se izlaže. Ovo ne znači da je NMS, poput jednog broja takozvanih univerzalnih ili kolonijalnih muzeja (Bennett 2009, 108), organizovao zbirke na one namenjene samo istraživanju i one namenjene izlaganju, već da se istraživački i izlagački ciljevi jasnije definišu i razlikuju.³² Arheološkoj vrednosti muzejskog predmeta pridodaje se i ona „izložbena“, vrednost **eksponata** – potencijal muzejskog predmeta da bude uključen u različite (veštačke) kontekste i kreirane (izložbene) realnosti.

Muzej – viševremenost (ili Umesto zaključka)

Sadašnja, kao i sve prethodne stalne postavke NMS, organizovana je hronološki (Cvjetićanin 2019). Izbor je mogao da bude drugačiji, ali se čini da su starost, odnosno doba/period/sled, kustosima i dalje bili nužni u medijaciji

³¹ Delatnost NMS od sredine 20. veka odredile su – grubo, po vremenu rada – četiri generacije kustosa (1950/1960-ih do 1980-ih; od 1980-ih do 2000-ih; od 1990/2000-ih do danas; od 2010-ih i dalje).

³² Kako se vidi i u izdavačkoj delatnosti NMS i razdvojenim monografskim serijama i katalogima izložbi.

disciplinarnog znanja. Ili je u pitanju odnos kustosa, ali i očekivanja publike, prema trajanju i vremenu?

„Izlažući predmete prema periodu, ističe se osećaj kontinuiteta između prošlosti i sadašnjosti; interpretirajući ljudske živote i iskustva kao deo perioda, ere (tj. duha vremena) možemo da postavimo lično uz objektivno vreme. Na sličan način, fizičko prisustvo artefakata, kao tragova prošlosti a ipak ovde u sadašnjosti, moguće da je čak neposrednija i evokativnija veza egzistencijalnog vremena i ogromnosti i udaljenosti kosmičkog vremena“ (Lucas 2019, 104).³³

Ova sukcesivno poređana „zrna“ prošlih vremena ipak nisu predstavljanje prošlosti, već njena konstrukcija. Prošlost se uvek kreira u sadašnjosti: „sadašnjost bira nasleđe iz imaginarne prošlosti za tekuću upotrebu i odlučuje šta treba da se prenese u budućnost“ (Tunbridge and Ashworth 1996, 6). Polazeći od muzejskog predmeta, kustosi „prepakuju“ prošlost (Abu Khafajah and Badran 2015, 91), kreirajući specifične jedinice muzejskog (arheološkog) vremena – vremenske kapsule, zamrznute rekonstrukcije, nove realnosti. Muzej stoga može da se tumači i kao **kontekst koji je određen viševremenošću**, odnosno **zajedničkim postojanjem različitih vremena**. Ili, prošlost, ljudi i materijalnost zajedno stvaraju novi kompleksan entitet.

Njegovu osnovu čine muzejski predmeti, u slučaju arheologije, materijalni ostaci prošlosti koji su dobili značenje i status istraživačkom i kustoskom „intervencijom“ (Lucas 2023, 184–185). U praksi, međutim, uobičajeno je da polazište predstavlja muzejska zbirka, skup srodnih predmeta koji je rezultat konceptualnih podela i sistema klasifikacije zasnovanih na različitim vrednostima. Iako su zbirke konstrukt i predstavljaju kako metodološko i analitičko sredstvo, tako i organizaciono, posmatraju se i tretiraju kao realitet bez kojeg ne postoji ni muzejski predmet, a kojem je imanentna trajnost.

Ali, zbirke nastaju i menjaju se, a u procesu stalnog istraživanja, revidiranja i kreiranja novih dokumenata mogu i da nestanu. Primer NMS pokazuje da su kriterijumi promeñljivi, kao i svojstva koja predmeti treba da poseduju da bi pripadali nekom skupu. Upravo ovi različiti načini klasifikacije, koji reflektuju ne samo tekuće društvene okolnosti, već i poziciju same arheološke discipline i pitanja koja su u njenoj istoriji važna (Lucas 2023, 146), a koja određuju i odnos kustosa prema muzejskim predmetima, čine temporalnost osnovnim svojstvom zbirki. Formativno doba (muzejske) arheologije posebno vrednuje starost predmeta, način i elemente izrade, često i estetske komponente, a zbirke čine hronološki određene i uređene serije predmeta, u kulturno-istorijskom ključu. Zbirke su u osnovi bile, a mnoge su i dalje, samo reprezentivna vremena – doba, perioda i sleđa, uz retke grupe izdvojene prema vrsti materijala. Drugačiji kriterijumi izrastaju iz novih arheoloških pitanja i daljeg razvoja muzeologije: uz

³³ Prevod autorke.

hronološki princip, mesto nalaza – lokalitet, kontekst ili prostor i pejzaž – dobija na značaju, dok klasifikacija po načinu nabavke – legat i poklon – prepoznaje i priznaje i druge aktere važne za formiranje fonda. Temporalnom karakteru zbirki, kao i trajnosti i efemernosti muzejskih predmeta doprinosi i promena politika akvizicije i upravljanja zbirkama, koje utiču na priliv, ali i otpis arheološke građe. Klasifikacije, kako u muzeju tako i tokom arheoloških iskopavanja i istraživanja, nisu samo reprezentacije arheološkog materijala, nego su i „plod“ interakcije između arheologa – istraživača ili kustosa – i predmeta koje proučavaju (Lucas 2023, 76–77). Kustoska znanja, iskustva, profesionalne sklonosti i etika određuju njihov odnos prema arheološkoj građi, kao i strategije i metode koje primenjuju u muzejskoj praksi. Ukratko, zbirke se formiraju, usitnjavaju, granaju, postoje i iščekavaju, u stalnom prožimanju istorijskih konteksta, posebnih događaja,³⁴ seta praksi i senzibiliteta kustosa i materijalnosti predmeta. Muzej ne zamenjuje jednu zbirku drugom, već ih transformiše, čuvajući materijalnosti iz različitih vremena koje nastavljaju da zajednički postoje (sensu Lucas and Olivier 2022, 54–63; Lucas 2023, 188), kao vremenski sedimenti.

Gradeći na odnosu koji je uspostavio Benet, u kojem se muzej izjednačava sa „terenom“ (Bennett 2009), muzej može da se tretira i kao „višeslojno nalazište“. Različiti akteri – predmet, zbirka, kustos, publika – doprinose akumuliranoj prirodi zapisa. Raznolikost kriterijuma akvizicije, različiti atributi klasifikacije, artifizijelnost zbirki, tranziciona vrednost predmeta i lično i društveno određene interpretacije, samo su neke od osobina koje određuju „muzejsko naslojavanje“.

Reference:

- Abu-Khafajah, Shatha and Arwa Badran. 2015. “From Heritage to Archaeology and Back Again”, In *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research* edited by Emma Waterton and Steve Watson, 91–112. London: Palgrave McMillan. https://doi.org/10.1057/9781137293565_6
- Appadurai, Arjun. 1986. Introduction: Commodities and the Politics of Value to *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, edited by Arjun Appadurai, 3–63. Cambridge University Press: Cambridge.
- Aronsson, Peter. 2012. “National Museums; Negotiating the Past for a Desired Future”. In *Museums in an Age of Migrations. Questions, Challenges, Perspectives*, edited by Luca Basso Peressut and Clelia Pozzi, 67–76. Politecnico di Milano, Dipartimento di Progettazione dell’Architettura: Milano.
- Babić, Staša. 2022. “‘Timeo Danaos et dona ferentes’: biography of a collection of Pontic pottery in the National Museum, Belgrade”, In *Connecting the Ancient West and East: Studies Presented to Prof. Gocha R. Tsetskhladze*, edited by John Boardman, James Hargrave, Alexandru Avram and Alexander Podossinov, 109–122. Peeters Publishers: Leuven. DOI: 10.2307/j.ctv2zx9pwv.

³⁴ Poput ratnih stradanja, selidbi u nove prostore, rekonstrukcija muzejske zgrade, rekonstrukcija stalnih postavki (za NMS vidi npr. Popović i Jevremović 1994; Mitrović 2015).

- Bandović, Aleksandar. 2014. „Muzejski kurs i arheologija tokom II svetskog rata u Beogradu“. *Etnoantropološki problemi* 9 (3): 625–645. DOI: 10.21301/EAP.v9i3.5
- Bandović, Aleksandar D. 2019. *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*. Doktorska dis. Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu.
- Bandović, Aleksandar i Jovan Mitrović, 2015. „Od muzejskog poslužitelja do kustosa: 90 godina od smrti Ante Mudrovčiča“. *Etnoantropološki problemi* 10 (3): 769–773.
- Bennett, Tony. 1988. “The exhibitionary complex”. *New formations* 4 (spring): 73–102. (= Bennett, Tony. 1994. “The exhibitionary complex”. In *Culture/Power/History: A Reader in Contemporary Social Theory*, edited by Nicholas B. Dirks, Geoff Eley and Sherry B. Ortner, 123–154. Princeton University Press: Princeton (DOI: 10.2307/j.ctv1ddd17k.8).
- Bennett, Tony. 2009. “Museum, Field, Colony: Colonial Governmentality and the Circulation of Reference”. *Journal of Cultural Economy* 2 (1–2): 99–116. DOI: 10.1080/17530350903064097
- Robin Boast. 2009. “The Formative century, 1860–1960”. In *The Oxford handbook of Archaeology*, edited by Barry Cunliffe, Chris Gosden and Rosemary A. Joyce, 47–70. Oxford: Oxford University Press.
- Burcaw, George Ellis. 1997. *Introduction to Museum Work* (3rd edition). Walnut Creek: Altamira Press.
- Byrne, Sarah, Anne Clarke, Rodney Harrison and Robin Torrence. 2011. “Networks, Agents and Objects: Frameworks for Unpacking Museum Collections”. In *Unpacking the Collection* edited by Sarah Byrne, Anne Clarke, Rodney Harrison and Robin Torrence, 3–26. Haidelberg: Springer. DOI: 10.1007/978-1-4419-8222-3_1
- Cvjetičanin, Tatjana uredila. 2009. *Muzej kneza Pavla*, Beograd: Narodni muzej.
- Cvjetičanin, Tatjana uredila. 2013. *Pokloni Sofije I Milojka Dunjića*, Beograd: Narodni muzej.
- Cvjetičanin, Tatjana. 2014. „Predmeti ili narativi. Arheološke postavke u Srbiji: utemeljenje muzejske arheologije“. *Etnoantropološki problemi* 9 (3): 575–596. DOI: 10.21301/EAP.v9i3.2
- Cvjetičanin, Tatjana. 2015. „Predmeti ili narativi. Arheološke postavke u Srbiji: doba artefakata“. *Etnoantropološki problemi* 10 (3): 557–593. DOI: 10.21301/EAP.v10i3.2
- Cvjetičanin, Tatjana. 2018. „Muzejska arheologija u Srbiji i mit o neutralnosti muzeja“. *Etnoantropološki problemi* 13 (3): 575–594. DOI: 10.21301/eap.v13i3.1
- Cvjetičanin, Tatjana. 2019. „Prezentacija i reprezentacija: prošlost u arheološkoj postavci Narodnog muzeja u Beogradu = Presentation and Representation. The Past in the Archaeological Display of the National Museum in Belgrade“, *Zbornik Narodnog muzeja* 24–1: 389–412.
- Cvjetičanin, Tatjana. 2020. “Prekretnice i brane na rimskoj granici: institucionalni autoritet, rimsko nasleđe i projekat Đerdap”, *Etnoantropološki problemi* 15 (3): 717–744. DOI: 10.21301/eap.v15i3.4
- Ćosić, Natalija. 2018. „Otpakivanje neotpakovanog. Život i budućnost arheoloških zbirki, *Etnoantropološki problemi* 13 (3): 595–615. DOI: 10.21301/eap.v13i3.2

- André Desvallées and François Mairesse editors. 2010. *Key Concepts of Museology*. Paris: ICOM (dostupno na <https://icofom.mini.icom.museum/publications/key-concepts-of-museology/>).
- Drobnjaković, Borivoje M. „Prvi naš muzejski inventar“, *Muzeji* 3–4: 35–46.
- Đorđević, Biljana. 2023. *Muzejska dokumentacija*. Beograd: Narodni muzej Srbije.
- Đorđević, Biljana, Tatjana Cvjetićanin i Vesna Radić. 2005. “Arheološka delatnost Narodnog muzeja”. *Zbornik Narodnog muzeja* 18–1: 11–28.
- Ham Milovanović, Lidija. 2009. „Galerija Muzeja kneza Pavla“, U *Muzej kneza Pavla*, uredila Tatjana Cvjetićanin, 164–193. Beograd: Narodni muzej.
- ICOM (International Council of Museums) 2007. *Etički kodeks za muzeje. Prevod na srpski jezik*. Sarajevo–Beograd: ICOM (dostupan na <https://icom-serbia.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/44/2021/11/etički-kodeks-za-muzeje.pdf>).
- ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) 1990. Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage, Parsi: ICOMOS (dostupno na https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/arch_e.pdf)
- Kopytoff, Igor. 1986. “The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process”. In *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, edited by Arjun Appadurai, 64–91. Cambridge University Press: Cambridge.
- Lucas, Gavin. 2019. *Writing the Past: Knowledge and Literary Production in Archaeology*. London and New York: Routledge.
- Lucas, Gavin. 2023. *Archaeological Situations. Archaeological Theory from the Inside Out*. London and New York: Routledge. DOI: 10.4324/9781003098294
- Lucas, Gavin and Laurent Olivier. 2022. *Conversations about time*. London and New York: Routledge. DOI: 10.4324/9781003183600
- Marstin, Dženet. 2013. Uvod u *Nova muzejska teorija i praksa. Uvođenje*, priredila Dženet Marstin, 11–55. Beograd: Clio i Narodni muzej.
- Mihajlović, Vladimir D. 2023. *Rimsko nasleđe u Srbiji: nauka, prosveta i javnost*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Milićević, Milan Đ. 1876. *Kneževina Srbija*. Beograd: Državna štamparija.
- Mitrović, Jovan D. 2013. “Doprinos Dušana Karapandžića srpskoj arheologiji na početku XX veka”, *Zbornik Narodnog muzeja* XXI–1: 63–90
- Mitrović, Jovan D. 2015. “Narodni muzej i arheološka baština u Srbiji tokom Prvog svetskog rata”, *Zbornik Narodnog muzeja* XXII–1: 407–425.
- Popadić, Milan. 2021. *Diskretni šum peščanika: baština i njene nauke*. Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
- Palavestra, Aleksandar. 2020. “Two collections and two Greek obsessions”, *Istraživanja – Journal of historical researches* 31: 197–216. DOI: 10.19090/i.2020.31.197–216
- Popović, Ivana uredila. 1994. *Antičko srebro u Srbiji*. Beograd: Narodni muzej.
- Popović, Ljubiša. 1994. *Antička grčka zbirka*. Beograd: Narodni muzej.
- Popović, Vladimir i Neda Jevremović. 1994. *Narodni muzej u Beogradu 1884–1994*. Beograd: Narodni muzej.
- Ninković, Veselinka. 2009. „Arheološko odeljenje Muzeja kneza Pavla“. U *Muzej kneza Pavla*, uredila Tatjana Cvjetićanin, 124–141. Beograd: Narodni muzej.
- Ninković, Veselinka. 2019. *Rimski epigrafski i anepigrafski spomenici iz lapidarijuma Narodnog muzeja u Beogradu*. Beograd: Narodni muzej.

- Radić, Nenad uredio. 2005. *Kabineti retkosti: od XVI do XVII veka*. Beograd: Odeljenje za istoriju umetnosti – Filozofski fakultet (CD-ROM).
- Ratković, Deana. 2023. *Fibule od bakarnih legura iz Zbirke rimskog ranocarskog perioda*, Beograd: Narodni muzej.
- Shanks, Michael. 1992. *Experiencing the past. On the character of archaeology*. London and New York: Routledge (second edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2005).
- Službeni glasnik Republike Srbije 42/2009: Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o zaštiti arheološkog nasleđa (revidirana) (dostupno na http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2009_06/t06_0142.htm)
- Službeni glasnik Republike Srbije 96/21: Zakon o muzejskoj delatnosti (dostupno na <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-muzejskoj-delatnosti.html>)
- Stalio, Blaženka. 1986. „La site prahistorique Ajmana à Mala Vrbica = Praistorijsko nalazište Ajmana u Maloj Vrbici“. *Derdapske sveske* III: 27–50.
- Subotić, Irina. 2009. „Od Muzeja savremene umetnosti do Muzeja kneza Pavla. Aristokratizam, profil visokih vrednosti, politička volja“. U *Muzej kneza Pavla*, uredila Tatjana Cvjetićanin, 6–57. Beograd: Narodni muzej.
- Michael Thompson. 1979. *Rubbish theory: the creation and destruction of value*. Oxford: Oxford University Press.
- Tunbridge, John E. and Gregory J. Ashworth. 1996, *Dissonant Heritage. The Management of the Past as a Resource in Conflict*. New York: Wiley.
- Veličković, Milivoje. 1974. „Tipologija i hronologija rimskog stakla iz Budve u zbirci Narodnog muzeja u Beogradu“. *Arheološki vestnik* 25: 165–174.

Tatjana Cvjetićanin
National Museum of Serbia/Faculty of Philosophy,
University of Belgrade
t.cvjeticanin@narodnimuzej.rs

*Chronology or Context:
Temporality and Artificiality of Museum Collections*

Although museum collections represent a temporary assemblage of “affiliated objects”, aimed at facilitating the responsible curation of the museum funds, in practice they are treated as an obligatory unit, without which the museum object itself does not exist, and they are imminently permanent. The origins, as well as the consequences of their formation may differ.

The text examines several issues concerning the artificiality and temporality of collections: what are the values we observe when museum collections are formed, are these values transparent and permanent? Which attributes are considered as crucial by the curators in the classification of archaeological material and are these classifications consistent? Does chronology/periodization prevail

in practice and how are the boundaries between the periods established? Is context preserved or, more precisely, is an object attributed along with the other artefacts from the same unit, which was carefully separated during excavation? What or who influences the processes of formation of museum collections?

The analysis is conducted on the case of the National Museum of Serbia, the oldest and the main museum institution, primarily because the archaeological objects form its basic fund ever since its establishment in 1844. Today, there are several hundred-thousand objects, organized into 16 basic collections and study material. Along with the obligatory authenticity, dating is most frequently the basic principle on which classifications are based, concerning period, origin, or typological systematization. Chronology – period/sequence – is also the main criterion of the permanent museum exhibitions, and necessary to custodians in mediating the disciplinary knowledge.

Custodians “re-arrange” the past, starting from a museum object and collection, creating specific units of museum (archaeological) time – time capsules, frozen reconstructions, new realities. The museum may thus be understood as a context determined by multi-temporality, or the co-existence of different times.

Furthermore, working from the idea of Bennet (2009) that the museum may be identified as “the field”, it can also be interpreted as a “multi-layered site”. Various actors – object, collection, custodian, public – contribute to the accumulated character of the record. The “museum layering” is determined by the diversity of the criteria of acquisition, various attributes of classification, the artificiality of collections, transitional value of objects, as well as personally and socially determined interpretations.

Keywords: museum collection, archaeological collection, museum object, periodization, durability, authority of custodian

*Chronologie ou contexte:
temporalité et artificialité des collections muséales*

Bien que les collections muséales représentent essentiellement un ensemble temporaire d’« objets semblables » qui facilite le soin responsable du matériel des musées, dans la pratique elles sont traitées comme une unité obligatoire sans laquelle il n’y a pas d’objet muséal et qui ont une permanence immanente. Les points de départ de leur formation – ainsi que l’aboutissement – peuvent être différents. Cet article aborde des questions diverses d’artificialité et de temporalité des collections: Quelles sont les valeurs qui nous guident dans la constitution des collections archéologiques et sont-elles transparentes et permanentes ? Quels sont les attributs cruciaux pour les conservateurs, c’est-à-dire pour les musées en tant qu’institutions, dans la classification du matériel archéologique

et ces classifications sont-elles cohérentes ? La chronologie/périodisation prévaut-elle dans la pratique et comment les limites des périodes sont-elles déterminées ? Le contexte est-il respecté, plus précisément, définit-il l'objet avec d'autres trouvailles de l'ensemble auquel il appartient, soigneusement séparé lors de la fouille ? Par ailleurs, qu'est-ce qui, ou plus précisément qui est-ce qui, influence la constitution des collections muséales ? Le Musée national de Serbie, l'institution muséale la plus ancienne et centrale, a été pris comme exemple de l'analyse principalement puisque les objets archéologiques constituent son fonds de base depuis sa fondation en 1844. Aujourd'hui, le matériel archéologique compte des centaines de milliers d'objets, organisés en 16 collections de base avec des collections d'étude. Il est montré qu'outre l'authenticité obligatoire, l'âge est le plus souvent le principe de base sur lequel reposent les classifications, qu'il s'agisse de période, d'origine ou de distribution typologique. Par la suite, la chronologie – époque/période/séquence – est le principe de base des collections muséales permanentes qui est encore nécessaire aux conservateurs dans la médiation des connaissances disciplinaires. Les conservateurs « reconditionnent » le passé à partir d'objet ou de collections de musées en créant des unités spécifiques du temps muséal (archéologique) – capsules temporelles, reconstructions figées, nouvelles réalités. Le musée peut être donc également interprété comme un contexte déterminé par la multitemporalité, c'est-à-dire par la coexistence de différentes époques. Aussi, en s'appuyant sur la relation établie par Bennett, où le musée est équivalent au « terrain » (Bennett 2009), le musée peut être traité en tant que « site multicouche ». Les différents acteurs – objet, collection, conservateur, public – contribuent à la nature accumulée des enregistrements. La diversité de critères d'acquisition, les différents attributs de classification, l'artificialité de collections, la valeur transitionnelle des objets et les interprétations personnellement et socialement déterminées comptent parmi quelques-unes des caractéristiques déterminant « la stratification muséale ».

Mots-clés: collection muséale, collection archéologique, objet de musée, périodisation, permanence, autorité curatoriale

Primljeno / Received: 26.7.2023.

Prihvaćeno / Accepted: 6.8.2023.